

Міфологія побутóва — сукупність уявлень, вірувань, забобонів, прикмет, чуток, міських легенд, повір'їв та побутових магічних практик, які регулюють поведінку людини в повсякденному житті. Це форма еклектичного міфологічного мислення, що функціонує на рівні *буденної свідомості* поза межами інституційних релігій, ідеологічних доктрин або корпоративних наративів.

Загальна характеристика

Побутова міфологія існує та відтворюється за принципами міфомагічного світосприйняття, напр.: підміни *причиново-наслідкових зв'язків* випадковими просторово-часовими збігами, суміжністю подій (звідси — численні прикмети, забобони тощо); схильності одухотворяти та персоніфікувати навколишній світ; прагнення вплинути на хід подій ритуальними практиками. Страхи, включно з масовими, також зумовлені міфологічним осмисленням подій та актуалізацією *міфологем* (напр., міфологеми катастрофи), а не раціональним аналізом їхніх передумов і можливих причин. Міфологічній свідомості приписують і перебільшення ролі *особистості* в подіях, що мають характер системної динаміки, як і пошук персонально відповідального за те, що відбувається.

Побутова міфологія надає сенсу випадковим подіям, зменшує тривогу перед невизначеністю, створює *ілюзію* передбачуваності й контрольованості світу. На відміну від архаїчної *міфології*, що була цілісною світоглядною системою, побутова міфологія є фрагментарною, еклектичною, синкретичною: вільно поєднує елементи (зазвичай суперечливі) наукових уявлень, релігійних догматів, призабутих язичницьких вірувань, *масової культури*, родинної пам'яті та особистого досвіду.

Особливості

Ключовий принцип побутової міфології — нерозрізнення каузальної (див. *Каузальність*) та просторово-часової суміжності, що сягає корінням у так звані закони магії, сформульовані Дж. Фрейзером:

*закон подібності (подібне породжує подібне) та

*закон контакту (речі, колись пов'язані, продовжують взаємодіяти на відстані). У побутовій практиці це виявляється у стійких уявленнях, згідно з якими, напр., розсипана сіль віщує сварку (наслідок давньої високої цінності продукту та асоціації його марнотратства з конфліктом), поява чорного kota на дорозі — до невдачі (символічний зв'язок темного кольору, нічного звіра з небезпекою), та узвичаєних діях, напр., тричі плюнути через ліве плече, щоб «відігнати» *нечисту силу* та ін.

В українській побутовій традиції співіснують численні локальні забобони: не можна вітатися або передавати речі через поріг (бо він є межею між світом живих і світом мертвих); не можна залишати ніж на столі на ніч (прийде нечиста сила); не можна мести хату ввечері (виметеш достаток, здоров'я та удачу); падіння ложки віщує прихід гості, ножа — гостя; побачити павука ввечері — на щастя, вранці — на новини та ін. Особливе місце посідають прикмети, пов'язані з хлібом: викидати недоїдений хліб — *гріх*, бо хліб є символом достатку й життя; якщо хліб під час нарізання кришиться — чекай негоди. Прикладом побутової міфології є віра в «щасливі» та «нещасливі» числа (та міфи навколо них), дні тижня (понеділок — важкий день, п'ятниця — день жіночий, коли не слід починати важливих справ), напрямки руху, заборони вертатися з пів дороги, де випадкова просторово-часова кореляція перетворюється на універсальний каузальний принцип.

Масові страхи, які періодично охоплюють суспільство, також живляться побутовою міфологією. На відміну від обґрунтованих побоювань, які базовані на статистиці та раціональному аналізі ризиків, масовий страх є міфологічним за своєю природою: обирає собі символічного ворога (мігрантів, вакцини, ГМО, телекомунікаційні вежі, певні продукти харчування), приписує йому надзвичайну, часто демонічну силу. Такий страх поширюється через механізми чуток. Актуалізація міфологеми катастрофи — кінця світу, глобальної змови, неминучої екологічної або техногенної загибелі — виконує подвійну функцію: з одного боку, структурує невизначене майбутнє, перетворює аморфну тривогу на конкретний образ, а з іншого — надає людині роль «причетного до таємниці», що підвищує її самооцінку та почуття контролю. В українському

контексті масові страхи нерідко пов'язані з міфологічними образами «чужого», «ворога», «отруєння» або «псування» (паніка навколо «чорних магів» у 1990-х, страх перед «нечистими місцями» — давніми похованнями, пустками, руїнами, побоювання щодо «психотронної» зброї» або «чипування» шляхом вакцинації). Інша важлива риса побутової міфології — схильність до персоніфікації та пошуки конкретної особи, відповідальної за події, що мають системний характер. Фінансова криза, *епідемія*, техногенна аварія, військовий конфлікт — усі ці складні феномени, зумовлені дією безлічі структурних факторів, — у побутовій міфологічній свідомості зведені до дій певної особи (групи осіб), якій приписують зловмисність вкупі з надприродними здібностями або таємною владою. Так народжуються образи «ворогів народу», «таємних товариств», «світового уряду», «шкідників», «диверсантів», «іноагентів». В українській історії цей механізм виявлявся у пошуку «винуватців» неврожаю, епідемії або воєнних поразок (напр., «відьми», яким приписували здатність «відбирати» врожай, «насилати моровицю» на худобу). У сучасній українській побутовій міфології цей патерн відтворено в міфологізації постатей чиновників, олігархів або «агентів впливу», яким приписують абсолютний контроль над негативними процесами. Цей механізм є зворотним боком персоніфікації добра: успіх так само пояснюють не складною системною взаємодією, а *харизмою* окремого лідера, «народного месії» або «провидця».

Побутова міфологія тісно пов'язана з феноменом народної релігійності, але не зводиться до неї. Якщо народна релігійність передбачає певну систему вірувань у *надприродне* (*святих, ангелів, демонів, душ померлих*), то побутова міфологія оперує цілком «світськими» образами («теорії змови», міські легенди про таємничі організації, віра в «енергетичних вампірів» тощо). Водночас межі між побутовою міфологією і народною релігійністю є розмитими, у реальному житті вони постійно перетинаються (*привиди, полтергейст*). В українській традиції народна релігійність зберігає численні дохристиянські елементи: віра в мавок, потерчат, русалок, лісовиків, домовиків, а також у зурочення, «вінець безшлюбності», «шептань» (ритуально-магічні практики зцілення — викачування яйцем, виливання на віск). Навіть у сучасних містах побутують

уявлення про «погані» квартири, пов'язані з суїцидами, або «прокляті» будинки, де відбувалися нещасні випадки. Освячена в церкві вода, паска, верба, рушник-оберіг органічно поєднуються з вірою в «біоенергетику», «екстрасенсів», «ауру» та «шкідливе випромінювання» мобільних пристроїв чи ліній електропередач.

Окремий шар української побутової міфології — міські легенди. У м. Львові поширені оповіді про привидів у підземеллях старого міста, таємничого «чорного монаха» в *костелі бернардинів*, підземний хід, що сполучає *Одеський замок* з іншими спорудами. У Києві — про замуrowаних ченців у *Києво-Печерській лаврі*, таємниці «Будинку з химерами» або підземелля *Лисої гори*. Ці наративи виконують не лише розважальну, але й територіально-ідентифікаційну функцію: вони перетворюють нейтральний урбаністичний пейзаж на міфологічно маркований простір, населений духами минулого. Важливою є також міфологізація радянського минулого: образи підвалів КДБ, масових поховань, таємних лабораторій, «чорних археологів» та приховані *артефакти* й скарби минулих епох активно циркулюють у сучасній українській міській культурі.

У сучасну епоху побутова міфологія зазнає цифрової трансформації, адаптуючись до середовища *соціальних мереж* та месенджерів. Цифровий простір прискорює поширення *міфологем*, створюючи феномен «віральних чуток» та мережових легенд (кріпіпасти, теорії змови). Окремим аспектом є міфологізація алгоритмів цифрових платформ (так званий алгоритмічний анімізм), коли користувачі наділяють програмні коди людськими рисами, суб'єктивною волею чи здатністю до «покарання» (напр., страх перед «тіньовим баном»). Традиційні забобони трансформуються у цифрові ритуали: «листи щастя» у месенджерах, віру в магичну силу певних хештегів або візуальних символів, що мають притягнути удачу чи багатство. Цифровізація, отже, не знищує побутову міфологію, а надає їй інструментів для миттєвої *глобалізації* та створення нових форм техногенних вірувань.

Значення

Вивчення побутової міфології є важливим завданням *соціальної психології*, *культурної антропології* та *соціології знання*. Це явище — не *аномалія* чи пережиток, а виникає щоразу, коли людина стикається з невизначеністю, ризиком, випадковістю або складними системами, які вона неспроможна раціонально досягнути.

В українському контексті побутова міфологія виконує особливу роль, оскільки періоди соціальних криз (*Голодомор*, війни, політичні репресії, вимушені міграції) створюють сприятливе підґрунтя для актуалізації архаїчних страхів і ірраціональних уявлень.

Розуміння механізмів побутової міфології є необхідною умовою для ефективної *комунікації* в сферах освіти, охорони здоров'я, управління ризиками та розвитку медіаграмотності, адже саме побутова міфологія, а не раціональне знання, найчастіше визначає реальну поведінку людей у критичних ситуаціях: від відмови від вакцинації до недовіри до державних інституцій або стихійних протестів на основі неперевірених чуток.

Література

- O'Brien J. *Social Prisms: Reflections on Everyday Myths and Paradoxes*. Thousand Oaks; London; New Delhi : Pine Forge Press, 1999. 272 p.
- Патрон І. Міф міста: теоретичний аспект // Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство. 2013. Вип. 12. С. 140–149.
- Napiórkowski M. *Mitologia współczesna*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013. 328 s.
- Bouchard G. *Social Myths and Collective Imaginaries*. Toronto; Buffalo; London : University of Toronto Press, 2017. 193 p.
- Легенди Києва та Наддніпрянщини / Уклад.: Л. Юрченко, О. Волосевич. Львів : Априорі, 2018. 180 с.
- Недавня О. Війна оновлює легенди: Горинич з нами! // РІСУ. Релігійно-інформаційна служба України. 2022. URL: https://risu.ua/vijna-onovlyuye-legendi-gorinich-z-nami_n131151
- Недавня О. В. Київські релігійно-обрядові традиції, повір'я та обереги міста на його захисті: релігієзнавчі нариси. Київ: УАР, 2025. 92 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/Monohrafiia-Olhy-Nedavnoi-iliustrovana-vypravlena-compressed.pdf>